

Így élt Mándy Iván

Amikor évekkel ezelőtt megtudtam, hogy az Osiris Kiadó új életet akar lehelni irodalomtörténeti monográfiáinak sorozatába, a hírt némi hitetlenkedéssel fogadtam. Nem voltam biztos benne, hogy a műfajjal szemben régóta gyanakvó irodalomtörténész-szakma meggyőződhető-e a vállalkozásban való részvételről, hogy komoly tudósok épp jelentős írókról írnak-e majd fontos műveket, és hogy a könyvek iránti kereslet igazolni fogja-e a kiadó, Gyurgyák János elképzeléseit.

Tévedtem. Az Osiris honlapja alapján úgy tűnik, 2021 és 2024 között évente többnyire két monográfia is napvilágot látott, amelyeket olykor az adott íróról szóló, *X. Y. emlékezete* című tanulmányantológia is kiegészített, illetve megjelent néhány egyszerűs – akár posztumusz – tanulmánykötet is, például Kerényi Ferentől és Király Istvántól. A legnagyobb horderejű vállalkozássá Tverdota György József Attila-monográfiája vált, az eredetileg egyetlennek tervezett kötet ugyanis rögtön csupán az elsőnek bizonyult: a teljes anyagot a hírek szerint a szerző most már nem kevesebb, mint három kötet borítói közé igyekszik beszorítani. E hasábokon már volt szó Széchenyi Ágnes Schöpflin Aladáról és Szilágyi Márton Arany Jánosról írt könyvéről. A sorozat legújabb darabja, Darvasi Ferenc Mándy-monográfiája tavaly jelent meg.

Lassan olvastam, mert még a közepén sem tudtam eldönteni, hogy

nekem való-e, és hogy egyáltalán érdekeli-e engem több mint hatszáz oldal térfogatában Mándy „élete és pályája”. A szerző óriási anyagot mozgatott meg: nemcsak az író életéről és a szűkebb, illetve tágabb emberi és szakmai közegéről szóló szakirodalmat és napisajtót (ez utóbbit bizonyára az Arcanum adatbázisának révén) ismeri mindenkinél jobban, hanem interjúkat is készített Mándy személyes ismerőseivel és rokonaival, valamint elsődleges forrásokkal, levéltári iratokkal, testületi jegyzőkönyvekkel, sőt titkosügynöki jelentésekkel is dolgozott.

Nem csoda, ha a könyv minden képzeletet meghaladó mértékben részletes. Csak elismerően csettinthetünk, amikor Darvasi a korabeli sajtóközlések és az adott napra jellemző fényviszonyok ismeretében kideríti, pontosan mikor volt az a labdarúgó-mérkőzés, amelyet a kis Mándy Iván először tekintett meg. Tíz oldallal alább viszont már némi értetlenkedéssel olvashatjuk a „há-lóór”, a „nemzeti tizenegy” és a „találkozó” sportújságíró-közhelyeit, amelyeket ez az irodalmi monográfiában nélkülözhetetlenek nehezen nevezhető információ koronáz meg: „Nem játszhatott ekkor a nem sokkal korábban egy brutális szabálytalanság következtében súlyos sérülést szenvedett és régi formáját már soha vissza nem nyerő Orth György”.

A szerző lábjegyzetben helyesbíti Tamás Gáspár Miklós közlését: a

filozófusnak egy interjújában tett állításával ellentétben „Mándynak sosem volt háziállata”. A ruházkozás tekintetében sincs helye kétségnek: „A visszaemlékezések alapján kijelenthető, hogy Mándy sosem öltözött lazábban, sportosabban.” Nehéz is sportembernek elképzelni, még annak dacára is, hogy egy időben „reggelenként medicinrollerrel tornázott”. (Ez az eszköz tulajdonképpen egy kétoldalt fogantyúval rendelkező kis kerék.) Dohányzott-e Mándy? Nem, „rendszeresen soha nem dohányzott (...), nagyon ritkán azért elszívott egy-egy cigarettát – de úgy, hogy nem tüdőzte le.”

Valamelyik év nyarán – az időkezelés problémájáról még lesz szó – pontosabban „a nyár második felében” Mándy „heteken át küzdött a mindkét szemét megtámadó árpával, melynek folyamányaként nap-szemüveget kellett hordania”. Máskor arról értesülünk, hogy nemcsak a bécsi szeletet szerette, hanem „a hozzá hasonlóan, de nem teljesen azonos módon készülő párizsi szeletet” is, amely utóbbi azonban „idővel eltűnt az éttermek étlapjáról”. Mándy és felesége lakásfelújításával kapcsolatban a monográfia nem marad adós a következő adalékkal (figyeljünk a még az adatba is mohón adatot gyömoszóló gondolatjelekre): „Az előszoba – lemosható – tapétája piros volt, sötét csíkokkal”. Ilyenkor az olvasó nem tud másra gondolni, mint hogy a szerző nem nyugodott, amíg be nem illesztette valahova a könyvben irdatlan cédulaállományának minden egyes dédelgetett darabját.

Olykor, elhagyva a rideg tények talaját, ingoványos területre me-

részkedik: „Lehet, hogy Mándy Gyula ugyanúgy vezetésre született, mint apja és apósa.” Lehetni lehet, de az ellenkezőjét sem szabad kizárni. Kissé elszegényítő ez az író fiatal feleségéről szóló mondat: „úgy érezte, új élete a rendszeres moziba és színházba járással, a baráti összejövetelekkel és nem utolsósorban házastársa személyisége révén színesebbé vált”. A monográfus modora helyenként már-már rendőrien pedáns, például itt: „Fodor András is feljegyzett egy 1950-es alkalmat, amikor beült Mándyhoz a Múzeum kávéházba, meglátva, hogy az író bent tartózkodik”, vagy itt: „Nagy Anikó a szüleivel élt a IX. ker. Lónyai u. 45. sz. alatti ház földszintjén, ahová egy lap tanúsága szerint már 1949-ben legalább egyszer meghívta Lakatos Istvánt, Mándyt, Véghet és Varghát.”

A stílus jóleső közvetlensége máshol valósággal népmesei: „Galsai egy 50-es évek eleji napon, amikor észbe kapott, hogy aznap még egy faluba kell utaznia felolvasni, elment Reményi Bélához a Népművészeti Intézetbe, és kért tőle kéziratot.” És akad olyan hely is, ahol egészen különmemű információk vannak szinte dadaisztikus leltárba véve: „Az író és a költő [Kálnoky László] sok mindenben egymásra talált: fejlett öniróniájuk volt, szenvedélyesen érdekelte őket a sport, mindketten igényesen öltözködtek, és a magyar irodalom kísértetlátó vonulatába tartoztak.”

A szöveg esetenként csak laza, mint például amikor Mándy „két nagyapjánál jóval kevésbé stabil édesapjá”-ról van szó, vagy amikor a szülők viszonyát taglalja: „Mándy Gyula nemcsak mai szemmel, ha-

nem idővel úgy általában sem tartotta sokra Alfay Ilonát”.

Nehezebben érthető, amikor Darvasi az ötvenhatos forradalmat többször is, már-már következetesen életre lehelve egy rossz emlékü szót, „események”-nek nevezi. Rosszízű aránytévesztés a munkaszolgálatos behívók tömegessé válásáról azt mondani: „hatalmas megpróbáltatást jelentett, de sok ezer embert mentett meg a május 15-én induló deportálásoktól”. Romsics Ignác hivatkozott könyvének általam ismert tavalyi kiadása ugyanis erről ezt mondja: „a háború folyamán több tízezer munkaszolgálatos vesztette életét. A magyar 2. hadsereg mellé beosztott 25 ezer munkaszolgálatos közül például csak 6-7 ezren tértek haza.”

A stiláris figyelem olykor a közhe-lyek szintjéig lankad: „nem koronázza siker a tevékenységét”, „még csak pályája hajnalán tartó színész”, „nagy népszerűségnek örvend”, „meg kell fizetnie a tanulópénzt”, „nem vetette meg az alkoholt”, „tánc tudása hagyott kívánnivalót maga után”. Érdekes, ahogy a szerző szinte sportújságírók módjára irtózik a szóismétléstől: így lesz Zalaegerszeg „megyeszékhely”, Párizs „a francia főváros”, egy színház „teátrum”, Svájc pedig „a nyugat-európai ország”. Az már-már groteszk, amikor Tauszikékről úgy tudjuk meg, hogy „az ő lányuk volt az izraelita Tauszik Ilona”, mintha a zsidóságra a gyermek valahogy a szüleitől függetlenül tett volna szert.

A monográfia tizenegy számozott fejezetre oszlik. A nagyszülői és szülői háttérrel ismerteti az első, néhány oldalas rész, a kisgyerekekkel (1918–1925) egy mintegy

húsz-, a Mándy esetében feltűnően hosszúra éppenséggel nem nyúlt iskolaévekkel (1925–1935) egy nem egészen harmincoldalas rész foglalkozik. Ha a huszonöt oldalas tárgyaló írói kezdeteket (1935–1942) leszámítjuk, az eddigi száz oldalt előzményként kezeljük, és az érettebb írói pálya kezdetének a *Csöszház* című kötet megjelenését tekintjük, akkor a könyv a következőképpen tagolja Mándy pályafutását.

A főleg ifjúsági klasszikusok átírásával jellemezhető háborús (1943–1945), majd az *Újhold* folyóirat körében eltöltött békeévek (1946–1949) után a Rákosi-rendszer alatti elhallgattatás (1950–1954) következett, ezeket a könyv százhusz oldalra át tárgyalja. Mint látható, a fiatal Mándy pályája, mint annyi kortársáé, igen szakadozott volt, három-négy évente újra és újra akklimatizálódnia kellett: mintha éppen ehhez szolgált volna afféle oxigénsátorként a kávéház vagy cukrászda, amelynek otthonos levegőjében elmerülni az író élete minden szakaszában visszavonulhatott.

Az érett pályaszakaszt a kissé epilógusszerű tizenegyedik fejezet (1990–1995) előtt három nagy, egyenként átlagosan százhusz oldalas rész tárgyalja: *Az újrakezdés nehézségei (1954–1966)*, a *Konzolidáció (1967–1977)* és *A siker fényében (1978–1989)* címmel.

A tartalomjegyzékben a nagy fejezetcímek alatt további emlékeztető vezérszavak, kifejezések jelennek meg, gondolatjelekkel elválasztva, de ezekhez már nem tartozik oldalszám, így egy-egy százoldalas fejezetben elég nehéz eligazodni. A

könyv időrendben halad, szorosan, gyakorlatilag kalendáriumszerűen követve az évek, hónapok vonulását, épp ezért szerencsés lett volna, ha előfejjben megjelenik, hogy épp hol tartunk, mert erre a gazdagon adatolt esztendőök utolsó hónapjaiban járva már nem minden olvasó fog emlékezni. Az évek közti váltások olykor az érzéketlenségig drasztikusak. Édesanyja „közvetlenül karácsony után, 1964. december 27-én halt meg” – így szól az egyik mondat az aktuális évet lezáró bekezdésből, a következő bekezdés pedig így kezdődik: „Az 1965-ös év ígéretes előrelépéseket hozott Mándy pályáján”.

Különös intimitás, hogy az író „47 és fél éves koráig” a szüleivel élt. Egy emlékezés szerint „a belső szobában, a két egymáshoz tolt ágyban aludt Iván és az anyja, a külsőben, az ebédlőasztal közelében kopott díványon tanyázott az ősz ezredes [Mándy nevezte így édesapját]. Sivar lakás, az otthonnak nyoma sem volt benne, a levegőben elfojtottan sistergett az egykori házastársak gyűlölködése, s olykor robbant.” Mándy írói megbecsültségét jól árnyalja az a közlés, hogy már 1971-ben „196 ezer forintot keresett, amivel a 31. legmagasabb jövedelmű írónak számított”. (Az összeg ma nem egészen havi másfél millió forintnak felel meg.) Ez utóbbi tájékoztatások csakugyan alkalmasak a Mándy-kép árnyalására, de az olyan szenzitív adat közlése, hogy Lengyel Balázs fiának mi a teljes neve, valamint keresztelőjének mi a napra pontos dátuma, már legalábbis megkérdőjelezhető.

A könyvben Mándy prózájáról szóló releváns megfigyelések is ol-

vashatók. Ezeket ugyan olykor a lábjegyzetek között kell keresni, de az eredmény megéri a fáradságot. Ilyen, amikor Darvasi jó szemmel veszi észre a Robin Hood-átírat és a *Csutak és szürke ló* egy-egy mondata közötti párhuzamot („Mintha maga a táj énekelne” – „mintha maga az utca énekelne”). Ez már önmagában bizonyítja azt a tételt, hogy a „prózaí átdolgozásoknak nagyobb szerepe lehetett Mándy írói fejlődésében, mint azt a szakirodalom (...) eleddig feltételezte.” Érdekes észrevétel, hogy Mándy prózájában már a negyvenes évek elején „megjelenik az a később kiteljesedő sajátosság, hogy az élettelen az élő jegyeivel ruházza fel”, vagy hogy az író milyen szívesen jellemzi a hőseit a kinézetük leírásával, sajátos szóösszetételek révén (pl. „rolóképmű”, „stoppoltfejű”, „kemencehátú” stb.). A könyv meggyőzően cáfolja „hogy a Mándy-életmű teljesen apolitikus természetű volna”. Nagyon érdekes megállapítás a következő: „A teljes életművet tekintve alig találunk olyan kifejezést, aminek erotikus töltete lenne”. Ennek kimondása után igen szemléletes a kevés kivételt képező jelző leltárba vétele: „balkonkeblű”, „finom fenekű lány”, „hintaló fenekű Juci”. Ugyancsak érdekes Mándy egy kedves szószervezet-típusának azonosítása is, a *Tájak, az én tájaim* kötet címéből kiindulva: olyan „köznév, amely rögtön megismétlődik birtokos szerkezetben”, mint például: „Ez a tér. Az ő tere”, vagy: „A reggelek! A villamos reggelei”.

Mármost felmerül a kérdés: milyen közönségre számíthat a kötet? Minden irodalmat tanító egyetem könyvtárában ott a helye, de egé-

szében a korszak kutatóinak vagy Mándy értelmezőinek sem muszáj elolvasniuk. A lehetőségek – tapéták, bécsi és párizsi szeletek, vényomások és napszemüvegek – maximumáig megismerjük belőle az író, de közben épp maga a monográfia szolgál magyarázattal a műfajjal szembeni gyanakvásra. A művésznél mindig fontosabb és érdekesebb a műve; ez nem is lehet kérdés, gondoljunk bele, fordítva mennyivel rosszabb volna. Darvasi könyvéből Mándy műveiről mint irodalmi alkotásokról – talán a *Fabulya feleségeit* leszámítva – nem sokat tudunk meg, sokszor alig többet annál, hogy vannak, pontosabban hogy mikor lettek, vagy hogy kik előadásában, rendezésében, hol és mikor kerültek színre. Vagy például hogy ki a modellje a *Csutak és a szürke ló* címszereplőjének. (Már-mint a lónak.)

Ennek a maga sajátos dimenziójában igen érdekes könyvnek az esetében az irodalomtudósok szkepszise, azt hiszem, azzal oldható fel, ha belátjuk: nem irodalom-, hanem történettudományi munkáról, azon belül is egyfajta megszövegezett adattárról van szó. Sajnos ez a valóság aprólékos rekonstruálására tett, mintegy extenzíven totális kísérletet azzal a veszéllyel jár, hogy az olvasó emlékezetében olyasmik ragadnak meg, hogy Mándy szeretete az erőlevest, nem fűzte kapcsolat Debrecenhez, kisöpörte (?) a szöveg rojtjait, vagy hogy gondosan ápolta cipőit, és „állaguk megóvása érdekében sámfát is használt”.

A *Csak hagyjanak békén* egy fontos író életrajza, művei születésének, megjelenésének és fogadtatásának aprólékos krónikája, irodalomszociológusoknak, redaktorológusoknak, történészeknek hasznos forrás, de arra a kérdésre, hogy Mándy Iván művei egyáltalán miért is érdekesek, miért méltóak a monográfusi érdeklődésre, mégis máshol kell keresni a választ. A munka tárgyául szolgáló alkotó életét bemutató, életkörülményeit részletesen taglaló megközelítés olyan hatást kelt, mintha az egykori *Így élt...* vagy *Arcok és vallomások* sorozat bőséges hivatkozásokkal irodalomtudományossá kendőzött darabját tartanánk a kezünkben.

A kötetet Mándy írásainak bibliográfiája, hivatkozásjegyzék, valamint név- és címmutató zárja. A *Bibliográfia* beosztása kissé öletszerűnek tűnik: az *Egyéb művei* mellett van *Különböző témájú cikkei* csoport is, emellett, illetve ezeken belül pedig vagy tíz olyan halmaz, amely csak egy- vagy két-elemű. A névmutatóban a párizsi és budapesti illetőségű Márton László megkülönböztetése példás, de Kemény István neve mellett négy oldalszám szerepel, pedig a 460. oldalon nem a költőről, hanem a szociológusról van szó. A kötet képei szerencsés kézzel vannak válogatva, a fotók mérete is megfelelő.

Darvasi Ferenc: *Csak hagyjanak békén. Mándy Iván élete és pályája.* Budapest, 2024, Osiris. 632 oldal, 5980 forint.